

Helynevek a helynevekben*

1. A természetes nyelvekben nem tapasztalunk tulajdonnév nélküli állapotot: a tulajdonnév nyelvi univerzálé, minden általunk ismert nyelvben megtalálható. Az új nevek mindig a meglévő névrendszer elemeiként jönnek létre, azaz a meglévő helynévrendszer mint vonatkozási szisztéma minden korban alapvetően meghatározza az új helynevek keletkezését — mégpedig többféle szempontból is. A legfontosabb, a közvetett determináció a névminták átörökítése révén érvényesül (vö. HOFFMANN ISTVÁN, *Helynevek nyelvi elemzése*. Debrecen, 1993. 26), azaz csakis olyan helynevek jöhetnek újonnan létre, amelyekre létezik névmodell, a rendszertől idegen formák kialakulásával a legritkább esetekben találkozhatunk. A névadó — a saját nyelvi kompetenciájának függvényében — mindig olyan szemantikai jellegű és lexikális-morfológiai struktúrájú nevet ad, amelynek helye már elő van készítve a helynevek rendszerében, s az oda pontosan be is illeszkedik. A mindenkori helynévrendszer emellett más, közvetlen módon is determinálja a keletkező helyneveket: igen jelentős arányban láthatjuk ugyanis, hogy a meglévő névalakulatok beépülnek az újonnan keletkezettek névtestébe: *Zsitva : Kis-Zsitva, Széki : Saulszéki, Németi : Középnémeti, Endréd : Egyházasendréd, Zseliz : Zselizi-sár, Várad : Váradi út*.¹ S végül a helynévrendszerrel kapcsolatosan egyfajta „negatív meghatározottság”-ot is megfigyelhetünk: SEBESTYÉN ÁRPÁD hívta fel a figyelmet arra a névszociológiai tényezőre, hogy a névadó közösség többnyire nem ad olyan nevet, amilyen már létezik a saját helynévrendszerében (NévtVizsg. 83), azaz a toponímiai rendszerek kerülnek a homonímiát.

2. Írásomban a helynévrendszer determináló hatásának azzal a formájával kívánok foglalkozni, amely a szakirodalomban viszonylag kevés figyelemben részesült: a meglévő helynevek újbóli felhasználásával. HOFFMANN ISTVÁN a helynevek rendszerszerűségének általános jegyeit, lehetséges leírási keretüket bemutató írásában (e kötet 207–16. lapjain) szól a helynevek kategóriájának a

* A tanulmány az OTKA (T 0237000) és az MKM K+F (1194/1997) támogatásával folyó kutatási program keretében készült.

¹ Példáimat készülő doktori értekezésem anyagából, Abaúj és Bars vármegye korai ómagyar kori helynevei közül veszem.

névalkotási folyamatokban való részvételéről is. Megállapítja, hogy a helyneveknek a névben betöltött szemantikai szerepe kettős lehet: gyakran valamilyen sajátosságot kifejező (S), máskor pedig megnevező (M) szerepben állnak.

Ha egy létező helynevet önmagában használunk fel egy új hely megnevezésére (pl. *Komlós* 'patak' > *Komlós* 'település'), az csakis sajátosságot (többnyire lokális természetű jegyet) kifejező (S) funkciót tölthet be. A mindenkor meglévő helynévrendszer elemei előtagként összekapcsolódhatnak helyfajtajelölő szerepű földrajzi köznévvvel, s a helynévi előtag funkciója a születő helynévben kettős lehet: utalhat sajátosságra (az ilyen nevek S + F szerkezetűek: *Bocsárd pataka*), de kifejeződik benne megnevező funkció is (azaz M + F szerkezetű helynév jön létre: *Rakaca pataka*). Más esetekben a helynevekhez kapcsolódnak sajátosságot kifejező nyelvi elemek, s akkor funkciójuk a megnevezés (ilyen, S + M szerkezetű helynév pl. a *Péterbocsárd*). És végül: a már létező helynevek egymással is összekapcsolódhatnak, s ezáltal S + M (*Garamszentbenedek*) vagy M + M (*Szurdokbénye*) funkcionális szerkezetű helynevek jönnek létre.² A további leírásban (többnyire) az itt vázolt rendben kísérlem meg a helynévi lexémát tartalmazó névstruktúrákat részleteiben is bemutatni, jellemezni.

A denotatív jelentés módosulásának szempontjából sem haszon nélküli egy pillantást vetni e névtípusra. A helynevet tartalmazó nevek egy részében a születő név a régi jelölési értéktől elszakadva új denotátumot jelöl (*Ida* 'folyó' > *Ida* 'település', *Nagy-gyűr* 'kiemelkedés' > *Nagy-gyűr völgye* 'völgy'). Más esetekben a helynévnek csupán a szerkezeti jellege módosul, a denotatív jelentése nem változik (*Rakaca* 'patak' > *Rakaca pataka* 'patak'), azaz esetükben szemantikai átalakulásról nem beszélhetünk. (L. ehhez a HOFFMANN-féle elméleti keret névalkotási szabály-változási szabály terminusainak definitív jegyeit, különbségeit is.)

3.1. Ha a mindenkori helynévrendszer valamely eleme metonimikus névátvitel útján új jelentést kap, új e g y r é s z e s h e l y n é v születik. Az új helyneveként felhasznált helynév minden esetben S funkcióban szerepel, s a hely pontos elhelyezkedését kifejező szemantikai tartalommal bír. A viszonyítási alapul szolgáló s a névben nyelvileg megjelenő hely alapján tovább is differenciálhatjuk a kategóriát. V í z nevéből alakultak az abaúji *Bódva*, *Bózsva*, *Ida*, *Komlós*, *Miszla*, *Moldau*, *Ósva*, *Szinye*, *Szikszo* (< *Szik-aszó*), valamint a barsi *Zsikva* településnevek. T á j r é s z vagy t é r s z í n f o r m a neve jelenik meg az abaúji *Vízvölgy*, valamint a Bars megyei *Nyír*, *Petkfüze*, *Saskő*, *Setétkút* településnevekben. A *Szilvaköz* településnévben az előzőekhez hasonló ugyancsak elsődleges mikronévi megnevezést láthatunk, csakúgy, mint a barsi

² HOFFMANN leírási keretében nem szerepel egyrészt az M + F struktúrájú nevek csoportja, mivel ezeket nem a névalkotási szabályok hozzák létre, hanem a változási szabályok, s ez utóbbiak szerkezeti kihatását a tanulmány nem részletezi. Nem találkozunk másrészt az M + M kategóriával sem, melynek elmaradását ritkasága, szórványos, perifériális jellege magyarázza.

Magasmart, Macskaszarm településnevekben. A mikrotoponima > településnév irányú metonímia minden esetben egyrészes nevet eredményez. É p í t m é n y közelsége szolgáltatja a névadási indítékot a metonímia azon eseteiben, amikor templom megjelölése alakult másodlagosan településnévvé, amint ezt a *Mindszent, Szentandrás, Szentiván, Szenttrinitás* abaúji és *Szentgyörgy, Szentmárton* Bars megyei településnevek esete példázza. Bars megyében mindezek mellett található még két *Keresztúr* nevet viselő település is, melyek vélhetően szintén ebbe a kategóriába sorolhatók.

Nem csupán a települések neve származhat mikronevekből, a folyamat fordított iránya ugyancsak gyakori: az Abaúj megyei *Nyésta, Pocsaj, Pocsim, Szerencs* patakok a megfelelő t e l e p ü l é s ről kapták a nevüket. A településnév elsődlegessége mellett ezekben a névpárokban elsősorban névrendszertani érvek szólhatnak. A *Garaduc* Abaújban hegynek és településnek is a neve. A két denotátum (és megnevezéseik) kapcsolatban állnak egymással. Azt azonban, hogy a hegy nevében kell-e a település megjelölését gyanítanunk avagy fordítva, nemigen dönthetjük el. A név szláv közszói előzménye (a 'vár' jelentésű *grad*) e kérdésben aligha lehet a segítségünkre: a várak ugyanis többnyire hegyen állnak.

Az egyrészes helynevek körében mindössze egyetlen olyan példával találkozhattunk, amikor egy már létező helynévből nem metonimikus névátvitel, hanem névköltöztetés révén jött létre új megnevezés. GYÖRFFY történeti földrajzából tudjuk, hogy a *Moldau ~ Szekeres* nevek szinonimájaként 1267 körül feltűnő abaúji *Szepes* (képzős formában: *Szepesi*) név arra mutat, hogy a település tatárjárás után ideköltöző német lakossága szepesi eredetű (vö. GYÖRFFY GYÖRGY, *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. kötet. Bp., 1964. 2. kiadás: 1987. 147. A továbbiakban: Gy. 1.*). A névköltöztetés során egy meglévő helynév azáltal kap új, helynévi jelentést, hogy valamely területről egy távolabbi terület megjelölésére viszik át. A helynévi felhasználás a helyek megnevezésében tehát nemcsak közvetlen lokális érintkezés alapján tűnik reális lehetőségnek.

3.2. A kétrészes helynevek körében a már meglévő helynevek ismételt felhasználásában nagyobb változatosságot figyelhetünk meg. Névszerkezeti szempontból első (pl. *Bocsárd pataka, Rakaca pataka*) és második névrészként (pl. *Egyházasvizsoly, Kis-Ida*) egyaránt szerepelhetnek helynevek, de láthatjuk olykor az összetett helynév mindkét elemeként is őket (pl. *Gagyberet, Tőkésújfalu*).

A névalkotási szabályok által létrehozott kétrészes helynevek e l ő t a g j á -ban lévő helynévi névrésznek minden esetben valamilyen sajátosságra (többnyire lokális viszonyra) utaló szerepe van.³ A nevek utótagja a hely fajtájá-

³ A megszorításra azért van szükség, mert — mint látni fogjuk — a változási szabályok eredményezte helynévi struktúrák más jellegűek (is) lehetnek (l. ehhez a 3.4. pont alatt írottakat).

nak megjelölésére szolgáló földrajzi köznévi lexéma. Az ilyen nevek funkcionális-szemantikai szerkezete tehát S + F formában írható le.

Pontos elhelyezkedés kifejezése többnyire a település nevével való viszonyításként, azaz településnévi első névrésszel történik. Ez a névadási mód elsősorban víznevekben tűnik jellemzőnek, s e víznevek szerkezeti szempontból alapvetően három csoportba sorolhatók. A településhez való viszonyítás megjelenhet pusztá településnévi előtaggal, s ilyenkor az objektum fajtáját jelző földrajzi köznévi második névrész birtokos személyragos alakban szerepel, ahogy ezt a *Bocsárd pataka*, *Fűzi pataka*, *Gönyű pataka*, *Hilyó pataka*, *Szikszó pataka* birtokos jelzős szerkezetű pataknevekben láthatjuk. Másik lehetőségként a helynévi előtag *-i* melléknévképzős származékát találjuk első névrészként, mint a *Baskipatak* vagy a *Zselizi-sár* helynevekben. A *Szerencs-patak*, *Bölzse-patak* esetében semmilyen formáns nem utal a jelzős kapcsolatra, ami azt mutatja, hogy a településhez való viszonyítást a pusztá településnév + földrajzi köznévi struktúra önmagában is kifejezheti. Ezek a víznevek egyetlen kivételtől (*Zselizi-sár*) eltekintve Abaúj megyéből valók, s csaknem valamennyi a XIV. századból. Az egyéb, nem vizet jelölő mikronevek között szintén jelentős számban szerepelnek településhez való viszonyt kifejező (azaz lexikálisan településnévi névrészt tartalmazó) helynevek. A völgynevek csaknem kizárólag birtokos jelzős szerkezetben láthatók (Bars: *Bajka völgye*, *Haró völgye*, *Széki völgye*; Abaúj: *Rásony völgye*), mindössze az abaúji *Szekeress-völgy* esetében láthatunk jelöletlen kapcsolatot. Ezt persze elősegíthette a *Szekeress* településnév alakilag *-s* képzős jellege, amelynek révén a helynév — minden egyéb formáns nélkül — tökéletesen beilleszkedett az *Almás-völgy*, *Nyáras-völgy*, *Rekettyés-völgy* stb. helynevek sorába. Erdőneveink vegyes képet mutatnak: a *Hizér-berek* jelöletlen, a *Büdi-eresztvény* az első (településnévi) névrészen *-i* melléknévképzővel jelölt szerkezettel fejezi ki a pontos elhelyezkedés funkcionális tartalmát.

A pontos elhelyezkedésre utaló helynévi névrész természetesen nem csupán településnév lehet. Az abaúji *Nagy-gyűr völgye* mikronév előtagjában a vele egyidejűleg (ugyanazon oklevélből) adatolható *Nagy-gyűr* kiemelkedés nevét őrzi. Völgynév szerepel a *Szekeressvölgye-fő*, útnév pedig a *Nagyút alja* mikrotoponimákban. Ez utóbbiakban azonban a 'hely valaminek a része' szemantikai tartalom kifejeződését is gyaníthatjuk. Aminthogy ezt láthatjuk a *Bózsva-fő*, *Szomolnok-fő*, *Hárs-patak-fő*, *Somogyi-Bódva-fő* abaúji és a *Topolnyica-fő* Bars megyei helynevekben is, amelyek az előtagban megjelölt víz forrására utalnak.

A helyviszonynak egy harmadik típusát az irányt jelölő helynevek (mikronevek) képviselik. Ezek alapvetően kétfélek lehetnek: az előtagjuk utalhat arra a helyre, ahová, illetve ahonnan vezet a névvel jelölt út vagy vízfolyás. Az előbbi szerepről többnyire utak neveiben beszélhetünk: a *Bérc út*, *Idai nagyút*, *Pólyi nagyút* Abaúj megyéből, illetve a *Váradi út* Bars megyéből képviselhetik e csoportot; az utóbbit pedig esetleg patakok (pl. *Baski-patak*, *Bölzse-patak*,

Bocsárd pataka stb.) nevében láthatjuk (szoros összefüggésben a fent bemutatott típussal, és lényegileg elválaszthatatlanul a pontos elhelyezkedésre utaló névrészfunkciótól).

3.3. Helynévi névrészt leggyakrabban kétrészes helynevek utótagjaként láthatunk. Az ilyen neveket történetileg zömmel a települések osztódása hívta életre, nyelvileg pedig az egymáshoz közel (vagy olykor távolabb) fekvő azonos nevet viselő objektumok megkülönböztetésének, azaz a helynévi homonímia kiküszöbölésének szándéka magyarázhatja. Az ebbe a csoportba sorolható helynevek előtagja S funkcióban álló nyelvi elem, az utótagja pedig M funkciójú névrész: a *Péterbocsárd* településnév tehát 'az a Bocsárd nevű falu(rész), amelyik egy bizonyos Péter nevű személy birtokában van' funkcionális-szemantikai szerkezettel írható le.

A faluosztódás folyamatát nyelvi síkon kísérő névdifferenciálódás hozta létre a legtöbb ilyen szerkezetű helynevet, településnevet a korai ómagyar kor vizsgálataiba vont két vármegyéjében. A differenciáló szerepű névrész sokféle szemantikai viszonyra utalhat. A falvak osztódása bizonyos esetekben a birtokosi joggal felruházottak megoszlását, s ennek nyelvi következményeként a differenciálódott településnév előtagjaként a tulajdonos megjelölését eredményezte: puszta személynév differenciál például a *Csirkeida*, *Detrevilye*, *Izbégszend*, *Izsépszemse*, *Vászolynoé* (Abaúj vm.) településnevekben. Olykor az osztott települések mindegyik része tulajdonosra utaló nevet kap, ahogy ezt az abaúji *Bocsárd* település osztódásával kialakult *Eszebocsárd* ~ *Péterbocsárd* vagy a Bars megyei *Széki* differenciálódása által létrejött *Saulszéki* ~ *Vócsszéki* névpárok mutatják. Az ugyancsak névdifferenciálódással létrejött *Csőszbakta* és *Tímárfony* településnevek előtagjának pedig az adott település(rész)eken élők foglalkozása szolgáltatta a névadási indítékot, azaz e nevekben az 'az a Bakta/Fony nevű település(rész), ahol csőszök/tímárok laktak' szemantikai tartalom jelenik meg.

A településen lévő építmény (többnyire templom, ritkábban vár) adta az *Egyházasgecse*, *Egyházasida*, *Egyházasmislye*, *Egyházaspéder*, *Egyházassemse*, *Egyházasszalánc*, *Egyházaszvizsoly*, *Váraskinizs* abaúji és az *Egyházasendréd*, *Egyházasgyőröd* barsi helynevek előtagjainak motivációját. Sajátos névhármas-sal találkozunk a Bars megyei *Málas* település osztódáskor: a *Mindszentmálas* helynév a település védőszentjével differenciál, a *Pusztamálas* a *puszta* melléknévvel, ami esetleg a település(rész) elpusztásodására utalhat, a *Ködimálas* névváltozat előtagja pedig személynév lehet, s a birtokosra utal.

A hely valamely tulajdonságára, többnyire méretére utaló névrészfunkciót láthatjuk az abaúji *Kisida*, *Nagyida*, *Nagyszántó*, *Nagyóvár*, a barsi *Kisapáti*,

Kishecse, Kisszelepcsény, Kistapolcsány, Nagyapáti, Nagyhecse, Nagyszencse településnevekben.⁴

Jellegzetesnek mondható a korai ómagyar kor második felében a településneveknek a helyzetviszonyító nyelvi elemekkel, az *al(só)-, fel(ső)-, közép(ső)-* melléknevekkel, valamint a *két-* számnévvel való differenciálása. Az *al-* ~ *alsó-* előtagot találjuk meg az *Albárca, Alkoksó, Alméra, Alnémet(i), Alszend, Alvadász,* illetve *Alsógagy* stb. abaúji településnevekben. A *fel-* ~ *felső-* előtaggal történt a faluosztódás jelölése a *Felbárca, Felida, Felméra, Felnémet(i), Felszend, Felvadász,* illetve *Felsőhuka, Felsőpocsim* stb. abaúji nevek esetében. Az *al-* ~ *fel-* antonimák⁵ többnyire — mint ezt a fenti nevek kapcsán is láthatjuk — egyidejűleg jelentkeznek egy-egy településnév osztódásakor, de természetesen arra is találunk példát, hogy a jelzői előtaggal bővült helynév az alapformával áll korrelatív viszonyban (*Kassa ~ Felkassa*). Olykor névhármasok jöttek létre az osztott település(rész)ek megjelölésére, s a fentiek mellett a *Középlexemával* vélhetően az egykori anyatelepülés magvának elhatárolása történhetett az Abaúj megyei *Középbárca, Középnémet(i)* helynevekben. A *Kétszántó, Kétszemere* abaúji — talán csak alkalmilag, oklevélnévként létrejött — településnevek arra utalnak, hogy két azonos nevű (vagy előtaggal elkülönült) település feküdt egymás közelében (vö. pl. 1327: p. *Ketzemere*, in C-u Novi Castri... 2 p-es *Zemere et Zemere*; Gy. 1: 144).

A jelzői szerepű megkülönböztető előtaggal differenciált helynevek esetében területi különbségekre is felfigyelhetünk: az Abaúj megye településnévrendszerében jellegzetesnek mutatózó névalkotási eljárásra Bars megyéből csak szórványosan találhatunk példát. Ez persze nem nyelvi oldalról egész egyszerűen azt is jelentheti, hogy maga a településtörténeti folyamat, a faluosztódás sem feltétlenül lehetett olyan méretű, mint Abaúj megyében, s ez ugyancsak magyarázhatja a nevek (azaz valójában a nyelv) síkján jelentkező különbséget.

A területiség mellett a névtípus kronológiai jellemzőire is érdemes utalni. A XIII. századot megelőzően alig-alig találunk névdifferenciálódásra utaló okleveles adatokat, a XIII. század második felében és a XIV. században azonban ugrászerűen felszaporodik az ilyen, jelzői előtaggal differenciált településnevek száma,⁶ s — amint láthattuk — az előtagok funkciója rendkívül változatos lehet.

⁴ A *kis* ~ *nagy* lexemák helynevekbeli jelentésével kapcsolatban I. SZABÓ ISTVÁN, A fálurendszer kialakulása Magyarországon. (X–XV. század). Bp., 1966. 123 (a továbbiakban Falursz.), MEZŐ ANDRÁS, A magyar hivatalos helységnévadás. Nyelvészeti tanulmányok. 22. szám. Bp., 1982. 223–4.

⁵ Jelentésükhöz, helynevekbeli funkciójukhoz ld. RÁCZ ANITA, Az ómagyar kori településnevek differenciálódásáról: MNy: 34 (1997): 135, illetve PESTI JÁNOS, Földrajzi neveink *alsó-, felső-* (*al-, fel-*) helyzetviszonyító elemei: Nyr. 93 (1969): 231.

⁶ A névadás mozzanata nemcsak nyelvi tényező, hanem a falukeletkezés történeti tényének is definitív jegye (vö. Falursz. 119), s ez különösen igaz lehet a névdifferenciálódás révén létrejött településnevekre. Korszakunk e két évszázadában a településhálózat jelentősen átalakult: megsza-

Mikrotoponimáink között csupán a víznevekben találkozunk ilyen (S + M) felépítésű kétrészes helynevekkel, melyekben a jelzői szerepű előtag az eredeti (többnyire jövevény-) név által jelölt objektumtól való elhatárolás, megkülönböztetés céljából kapcsolódott a helynévi névrészhez: a *Holt-Ida*, *Ó-Ida*, *Kis-Gölnic* (Abaúj vm.) és *Kis-Zsitva* (Bars vm.) víznevek a második névrészükben megnevezett folyók holtágának vagy mellékvízének megjelölései. Az abaúji *Aszú-Szartos* az egyedüli olyan víznév e csoportban, amelynek utótagja (tehát a megnevező funkcióban álló névrész) eredetileg belső keletkezésű helynév lehetett.

3.4. A kétrészes helynevek harmadik csoportjába a helynév + földrajzi köznévi strukturális felépítésű toponimák tartoznak. A névközpont ezekben úgy zajlott le, hogy a kiindulásul szolgáló helynév denotatív jelentése megegyezik az új névvel. Szerkezetileg a csoport helynevei 3.2. kategória elemeivel mutatnak rokonságot, de a helynévi lexéma a *Dubrówka pataka*, *Apátifölde*-féle helynevekben nem sajátosságot kifejező funkcióban áll, hanem minden esetben megnevező szerepben. Az ide tartozó névalakulatok tehát funkcionális szerkezetük szerint M + F formában írhatók le. Keletkezéstörténeti szempontból a kategória helynevei ugyancsak homogénnek mondhatók: szerkezeti változással, földrajzi köznévi névrésszel kiegészülve jöttek létre.

A kategóriát további altípusokra bonthatjuk. A szerkezeti változással létrejövő új helynév előtagja (azaz a változás alapjául szolgáló elsődleges névforma) külső és belső keletkezésű egyaránt lehet. Átvett nevek kiegészülésére többnyire víznevek körében láthatunk példát: *Apaka pataka*, *Dubrówka pataka*, *Ida vize*, *Rakaca pataka*, *Rakolc pataka* (Abaúj vm.). Településnevek közül Bars megyéből kissé bizonytalanul a *Körmöcbánya* (régábban *Kremnicbánya*) nevet említhetjük. A belső keletkezésű helynevek többféle típusa szerepelhet kétrészes nevek előtagjaként. Az elsődleges név alakulhatott közsőzből (mint az *Apátifölde*, *Aranyos pataka*, *Komlós pataka* nevekben), személynévi (*Gatafölde*, *Gyürkfölde*, *Padárfölde*, *Poszpehfölde*) vagy településnévi (*Gadna vize*, *Garadna-patak(a)*, *Hecse-patak*, *Szerencs-patak*) előzményből egyaránt.

A nevek többnyire a XIV. századból (annak főleg a 20–30-as éveiből) valók, s csaknem kizárólag Abaúj megyéből származnak.

3.5. Ritkán arra is találhatunk példát a két vármegye helynévkincsében, hogy a kétrészes név m i n d k é t n é v r é s z e megnevező funkcióban álló egyrészes helynév; az ilyen — történetileg mellérendelő szerkezetként alakult — nevek minden bizonnyal a faluosztódással ellentétes irányú folyamatként jelentke-

porodtak a falvak, s ezek egy részében éppen a falukettőződés játszott szerepet. Azzal is tisztában kell azonban lennünk, hogy olyan nevek, amelyek forrásainkban önálló települések meglétét sugallják, a valóságban sokszor nem takartak ténylegesen önálló falut. Az ilyen, csupán névlegesen kettőződött falvakat álfalvaknak nevezzük (vö. ehhez i. h., valamint RÁCZ ANITA: MNyj. 34: 126).

ző településegyesítésekkel függhetnek össze. Az itt említhető helynevek funkcionális-szemantikai szerkezete M + M formában adható meg.

Az abaúji *Szurdokbénye* esetében két egymáshoz közel fekvő település (*Bénye* és *Szurdok*) rövid önálló élet után *Szurdokbénye* néven egyesült, s ennek következményeként az oklevelek a két településnév egymáshoz kapcsolásának számos variációját mutatják fel (*Bényeszurdok* ~ *Bényeszurdoka* ~ *Bényeiszurdok* ~ *Szurdokbénye* ~ *Szurdokibénye*) — talán az új közös név kialakulatlanságáról, s a határjárások lejegyzőinek tanácsstalanságáról árulkodva. Ugyanerről lehet szó a szintén mellérendelő szerkezetűnek mutatkozó *Tőkésújfalu* és *Gagyberet* településnevek esetében is.

3.6. Sajátos keverékét jelentheti a 3.3. és a 3.5. alatt bemutatott típusnak az abaúji *Monajkedd(i)* és a barsi *Garamszentbenedek* településnév. Szemantikailag a 3.3. kategóriával mutatnak rokonságot, mivel funkcionális szerkezetük S + M formában írható le: az elsődleges **Kedd(i)* és *Szentbenedek* településnév idővel felvette ugyanis a mellette folyó víz nevét, s a *Monaj* és a *Garam* névrészek szerepe ezekben az újonnan létrejövő nevekben a lokális sajátosságra, a pontos elhelyezkedésre utalás volt. Az a specifikum azonban, hogy a sajátosságot kifejező funkcióban is helynévi elemet találunk, a 3.5. kategóriába tartozó nevekkel is valamelyest egybetartozónak mutatja őket. És végezetül: denotatív jegyeik ugyancsak sajátos különállásról vallanak: a korábbi egyrészes helynév kétrészsé alakulása anélkül következik be, hogy a név denotációjában változás állt volna be.

4. A helynevek más helynevekben való előfordulásának súlyát, jelentőségét mutatják gyakorisági adataik is. A korai ómagyar kor Abaúj és Bars vármegyéjében 951 helynevet rekonstruálhatunk. Ennek közel egy ötöde, 181 név (19%) tartalmaz helynévi névrészt. Jellemzőbb az előfordulása a kétrészes helynevekben (elő- vagy utótagként, valamint olykor mindkét névrészben): 146 példát találtam rá a vizsgált korpuszból. Egyrészes nevekben kisebb gyakorisággal szerepel: itt 35 névelőfordulásban ismerhetünk fel helynévi lexémát.

Úgy gondolom, ez az összességében kétségtelenül jelentős arány — csaknem minden ötödik helynévben találhatunk valamilyen korábbi helynévalakulatot — feltétlenül indokoltá teszi a típussal való elmélyültebb foglalkozást már a korai ómagyar kor helynévviszonyai között is.

TÓTH VALÉRIA